

Наталія Кирилівна Петрук,

доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії, політології та права Хмельницького національного університету

КОМУНІКАТИВНІ ЗАСАДИ ПРОФЕСІЙНО-ТВОРЧОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ У ПРОЦЕСІ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті досліджуються педагогічні засади процесу формування професійно-творчого розвитку особистості в педагогічній діяльності. Здатність до спілкування, до міжособистісної взаємодії в навчально-виховному процесі характеризуються з погляду потреби формування особистості, її самореалізації, розвитку її творчої природи, утвердження загальнолюдських цінностей та гуманістичної культури. Розкривається значення міжособистісного спілкування і діалогічної взаємодії у виборі підходів до різноманітних форм педагогічної діяльності.

Ключові слова: комунікативні засади, професійно-творчий розвиток, педагогічна діяльність.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Процес розвитку української педагогіки і вищої школи супроводжується усвідомленням необхідності всебічного розвитку особистості, формування її світогляду на основі дотримання загальнолюдських цінностей, утвердження в житті високих духовних, моральних та культурних засад. Гуманістичні цінності і відповідні їм норми діяльності мусять як визначати повсякденну поведінку та міжособистісні взаємини, так і суттєво впливати на зміст та форми навчально-виховного процесу у вищій школі, на розвиток творчої особистості, формування в неї гуманістичного світогляду, національної свідомості, високої мовленнєвої культури, естетичних смаків, комунікативної компетентності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми та на які опирається автор. Різні аспекти досліджуваної теми вивчаються в педагогічній, психологічній і філософській

науках такими вченими, як В. Сухомлинський, О. Леонтєв, В. Мясіщев, І. Бех, В. Андрущенко, Н. Бідюк, А. Кузьмінський, В. Біблер, В. Кремінь та ін.

Метою статті є дослідження комунікативних засад, що суттєво впливають на становлення особистості, розвиток її професійного і творчого потенціалу, уможливають творення особливого середовища, де людина може реалізувати свою сутність – соціуму культури.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Для успішного здійснення своєї професійної діяльності особистість повинна мати якості, які забезпечують результативність та ефективність її діяльності. Йдеться, в основному, про здатність до вдосконалення своєї педагогічної комунікації, набуття комунікативних навичок і вмінь, реалізації соціально-психологічної адаптації, здатності регулювати внутрішньо-колективні, міжколективні та міжособистісні стосунки, передбачати результат та отримувати емоційне задоволення на всіх етапах педагогічного спілкування тощо.

Аналіз психолого-педагогічної літератури, присвяченої темі спілкування і комунікації, надає змогу зробити висновок, що комунікативні якості особистості розглядаються як органічна складова багатогранного процесу життєдіяльності, у тому числі й організації педагогічного спілкування у вищій школі. Важливою при цьому постає проблема адекватності сприймання себе у спілкуванні під час взаємодії його учасників, визнання значущості індивідуально-психологічних особливостей співрозмовників, можливості швидкого засвоєння нових, більш ефективних форм комунікативної поведінки.

У педагогічній діяльності спілкування постає як функціональна і професійно значуща категорія, оскільки воно є одним з основних чинників, від яких залежить як формування та розвиток особистості учня, так і максимальна реалізація індивідуальних можливостей учителя. Комунікативні якості особистості є чинником, що забезпечує ефективність спілкування у спільній діяльності та безсумнівно позначається на якості навчально-виховного процесу. Сучасному рівню освіти в Україні вже не відповідає таке професійно-

педагогічне спілкування, яке орієнтоване лише на утвердження “суб’єкт-об’єктних” відносин. Власне такий підхід суперечить гуманістичним засадам процесу навчання.

Можна стверджувати, що сьогодні існує чітко виражена соціальна потреба в удосконаленні процесу педагогічної діяльності, що передбачає демократично-гуманістичний характер стосунків між учасниками навчально-виховного процесу. Однак цьому дуже часто не відповідає рівень формування комунікативних якостей викладачів. Вимоги цивілізованого життя, необхідність жити і працювати в єдиному просторі загальнолюдських цінностей по-новому висвітлюють нові грані комунікативної культури особистості.

Комунікативні якості особистості містять у собі комплекс індивідуально-психологічних та психофізіологічних особливостей, які забезпечують здатність до активного й ефективного спілкування, передачі та адекватного сприймання інформації, оптимальної організації взаємодії з іншими, визнання значущості як своєї позиції, так і думок, переконань інших учасників комунікативного процесу. Особливого значення набуває проблема формування комунікативних якостей особистості в педагогічному спілкуванні, оскільки педагогічна праця належить до виду діяльності, комунікативного за своєю природою [4; 5]

Розвиток комунікативних якостей особистості є нагальною проблемою для сучасної вищої школи. Це – важлива умова оптимізації навчання, виховання та розвитку особистості студентів. При цьому основною парадигмою в дослідженні педагогічних комунікативних якостей викладача є суб’єкт-суб’єктна взаємодія, яка характеризується тим, що учасниками комунікативного процесу є особистості, які відрізняються активністю, здатністю свідомого цілеспрямованого планування й організації своєї поведінки та життєдіяльності загалом і водночас взаємовпливають, певним чином сприймають та оцінюють одна одну. Важливою передумовою розвитку комунікативних якостей викладача є потреба в здійсненні контактів з іншими

учасниками навчально-виховного процесу, а також його професійна компетентність.

Комунікативні якості особистості постають як складова організації педагогічного спілкування з іншими учасниками комунікативного процесу, вагомою підставою для адекватного сприймання себе у спілкуванні під час взаємодії. Приймаються до уваги також індивідуально-психологічні особливості співрозмовників, швидкість і легкість засвоєння нових, більш ефективних форм комунікативної поведінки.

Розгляд різних аспектів надзвичайно важливої проблеми – обґрунтування педагогічних засад формування комунікативних якостей особистості у педагогічній діяльності слід здійснювати, використовуючи ідею М. Бахтіна про культуру як зосередження соціальних, духовних, логічних, моральних, естетичних сенсів людського буття в певному історичному контексті. Вирішальну роль у розвитку особистості та формуванні соціуму культури загалом відіграє, на його думку, діалог, завдяки якому між людьми утверджуються стосунки, побудовані на засадах порозуміння і співробітництва, а не на монологічному протистоянні окремих позицій, поглядів, підходів. Діалог є також важливою формою взаємодії між учнем та вчителем під час навчально-виховного процесу. Загалом діалогічні відносини – це майже універсальне явище, що пронизує всю людську мову, усі аспекти і вияви людського життя, узагалі все, що має сенс та значення. Все в житті є діалог, тобто діалогічна взаємодія [2, с. 75].

Слід ураховувати і ту важливу обставину, що діалог є формою буття та розвитку культури, більше того, сенс і буття самої культури полягає в діалозі [3]. Діалог та діалогізм у широкому розумінні слова – це не просто суперечка, полеміка (вони є лише зовнішніми ознаками діалогізму). У процесі спілкування, взаємодії між учасниками навчально-виховного процесу – це пошук глибинних сенсів, поєднання багатьох голосів, що загалом доповнює розуміння самої культури й особистості як її смислового центру.

Діалогічні відносини не зводяться ні до суто логічних, ні до суто предметних. Тут зустрічаються цілісні позиції, цілісні особистості. Основу всіх взаємодій, які відбуваються між людьми, у межах людського буття складає саме діалог, у найбільш широкому та зрозумілому сенсі, а також наявність і самоутвердження особистісних позицій, пошук зв'язку з іншою особистістю, спілкування Я з Ти. Малі динамічні самостійні групи як один із способів існування шкільної та педагогічної спільноти поступово стають основними ланками у спілкуванні, у вирішенні складних моральних проблем, у здійсненні морального вибору і відповідальних рішень. Сприятлива атмосфера для цього складається при вивченні дисциплін, що найбільшою мірою сприяють формуванню особистості, розвитку її духовних якостей та моральних засад. Йдеться, передусім, про гуманітарні науки.

Слід зазначити, що необхідною умовою ефективної організації навчально-виховного процесу залишається формально-рольове спілкування або суто ділова комунікація. Людина у цій комунікації є засобом для досягнення мети, яку ставить перед собою та чи інша спільнота. При цьому часто знецінюються, нівелюються особистісні виміри самої комунікації. У подібних ситуаціях людина виступає як “керована річ”, а комунікація постає суто функціональними відношеннями, перетворюється в комунікацію предметної, інструментальної раціональності.

Однак формальна комунікація не може визначати зміст і форми навчального процесу. Суттєвим чинником розвитку людини, реалізації її особистісних можливостей є міжособистісне спілкування, що значною мірою характеризує гуманітарний простір. Через міжособистісне спілкування, а також завдяки порозумінню між суб'єктами формується особлива раціональність – комунікативна [1, с. 27–28].

Міжособистісне спілкування ґрунтується на взаємності, відкритості стосунків, переважно глибоко особистісних, на противагу анонімним або суто функціональним. Важливим для розуміння характеру навчально-виховного процесу та його результатів є те, що міжособистісне спілкування реалізується

саме тоді, коли в ньому відчувається особлива потреба. У міжособистісній взаємодії можуть також висуватися альтернативні підходи до постановки і вирішення різних проблем, які формулюються й обговорюються в процесі викладання тієї чи іншої дисципліни. Завдяки тому, що носієм активності тут є індивід, відбувається своєрідна персоніфікація соціального середовища, в якому здійснюється педагогічна діяльність.

Навчально-виховний процес також супроводжується взаємною зацікавленістю, що виникає під час неформального, незаангажованого спілкування між учителем та учнем. У зв'язку з цим розвивається ще одна виразна риса спілкування – вибірковість (адресність) контактів між особистостями. Міжособистісні зв'язки, неформальні контакти виникають лише тоді і між тими людьми, які зацікавлені в цьому спілкуванні. Специфіка комунікації, орієнтованої на порозуміння та співпрацю, надає людині значно більше можливостей для самореалізації, розкриття своїх творчих можливостей, талантів і здібностей.

У процесі комунікативної взаємодії реалізуються педагогічно-психологічні механізми, що стимулюють розвиток індивідуальних, сутнісних рис людини, вивільнення творчих потенцій особистості, ініціативи. Нетрадиційний підхід до навчання має своїм наслідком те, що складаються передумови для швидкого вирішення завдань, які ставляться учителем, стає можливим самостійний вибір засобів та шляхів творчої діяльності. Загалом це надає людині можливість реалізовувати свої особистісні потенції і потужну внутрішню енергію.

Міжособистісна діалогічна взаємодія, що ґрунтується на близькому контакті, духовній спільності, внутрішній солідарності, спрямована на задоволення основної потреби людини в іншій людині, сприяє розкриттю творчих можливостей кожної людини, визнанню автономності особистості в різних видах людської діяльності. Саме в культурному, гуманітарному середовищі відбувається трансляція знань, при чому вона залежить від

характеру відносин, що складаються між суб'єктами спілкування, від способів комунікацій тощо.

Формування гуманітарного мислення в широкому розумінні слова обумовлюється також необхідністю регулювання діяльності та поведінки сучасної молоді людини в різних нестандартних, неординарних ситуаціях, ситуаціях психологічної невизначеності, тобто в умовах, коли суб'єкту необхідно об'єднати в одне ціле діаметрально протилежні точки зору, позиції, емоції або прийняти швидке рішення. Міжособистісне спілкування і діалог компенсують неможливість повного логічного аналізу ситуації й є способом вирішення непростих і неординарних проблем. Саме тоді людина шукає задоволення потреби у визнанні своєї особистості, своєї значущості, шукає опори, в основному, у своєму найближчому оточенні, у людях, близьких за духом, інтересами.

Висновки. Отже, професійний та особистісний розвиток особистості, її саморозвиток, вимоги до підвищення рівня її професіоналізму, педагогічної майстерності, пошук і знаходження шляхів оптимізації професійної діяльності з необхідністю передбачає формування високої комунікативної культури, розвиток всебічних комунікативних якостей учасників навчально-виховного процесу. Йдеться, передусім, про набуття особистістю тих якостей, які уможливають творення особливого соціально-комунікативного простору, в якому можуть реалізовуватися важливі цілі та програми діяльності. Не викликає сумніву також пріоритет загальнолюдських цінностей, гуманістичних цілей, моральної свідомості, розвиток яких відбувається у процесі навчання, що значною мірою забезпечує своєрідне “входження” особистості в світ культури. Завдяки міжособистісній взаємодії, розвитку комунікативних якостей людини і реалізації їх у різних видах діяльності значною мірою відбувається гуманізація сучасного життя, стає можливою переоцінка людських цінностей, утверджуються нові підходи до навчання з позицій дотримання гуманістичних норм і принципів.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямку полягають у вивченні зв'язку професійної культури особистості та її індивідуально-творчих якостей.

Список використаної літератури

1. Андрущенко, В. П. Освітня політика (огляд порядку денного) / В. П. Андрущенко, В. П. Савельєв. – К. : “МП Леся”, 2010. – 368 с.
2. Бахтин, М. Проблемы поэтики Достоевского / М. Бахтин. – М. : Советская Россия, 1979. – 389 с.
3. Библер, В. С. На гранях логики культуры. Книга избранных очерков / В. С. Библер. – М. : Русское феноменологическое общество, 1997. – 423 с.
4. Леонтьев, А. А. Психология общения / А. А. Леонтьев. – М. : Смысл, 1997. – 365 с.
5. Сухомлинский, В. А. Избранные педагогические труды. Сочинения / В. А. Сухомлинский. – М. : Педагогика, 1979. – Т. 1.

Стаття надійшла до редакції 21.11.2013.

Петрук Н. К. Коммуникативные основы профессионально-творческого развития личности в процессе педагогической деятельности

В статье исследуются педагогические основы процесса формирования профессионально-творческого развития личности в педагогической деятельности. Способность к общению, к межличностному взаимодействию в учебно-воспитательном процессе характеризуются с точки зрения необходимости формирования личности, ее самореализации, развития ее творческой природы, утверждения общечеловеческих ценностей и гуманистической культуры. Раскрывается значение межличностного общения и диалогического взаимодействия в выборе подходов к различным формам педагогической деятельности.

Ключевые слова: коммуникативные основы, профессионально-творческое развитие, педагогическая деятельность.

Petruk N. K. Communicative principles of professional and creative development of personality in the process of pedagogical activity

The article deals with pedagogical principles of the formation of professional and creative development of personality in the process of pedagogical activity. The ability to communication, to interpersonal interaction in the educational process are characterized from the point of the needs of formation of personality, its self-development, its creative nature, and establishment of personal values and

humanistic culture. The meaning of interpersonal communication and dialogue interaction in choosing approaches to various forms of pedagogical activities.

Key words: *communicative principles, professional and creative development, pedagogical activity.*